

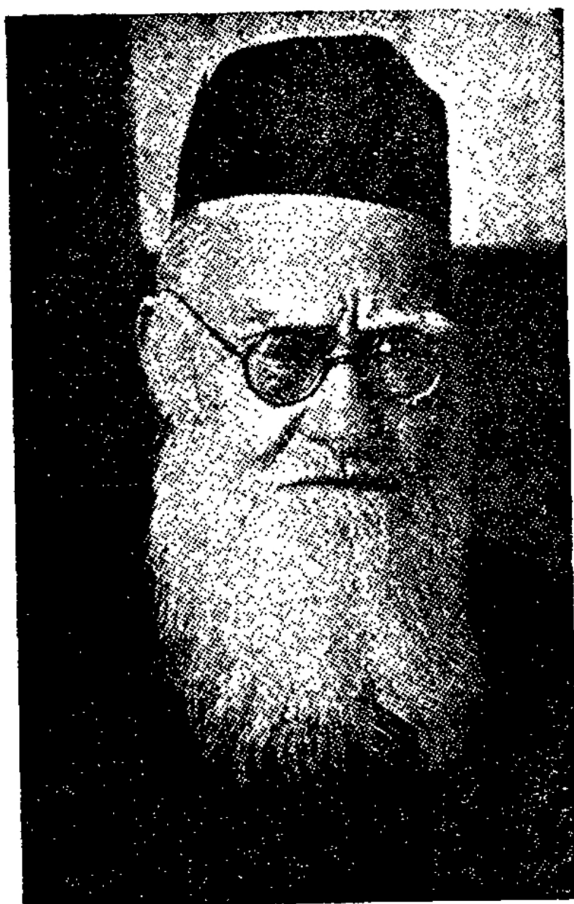
אספת הרבנים בפטרבורג

אוצר החכמה
13676

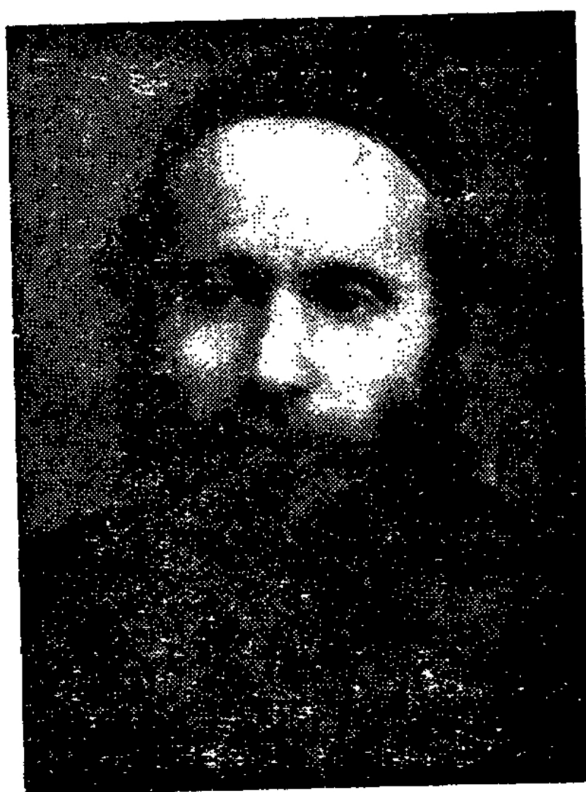
בחודש אדר תר"ע הוזמנה הממשלה הצארית, באמצעות ראש הממשלה סטוליפין, ועידה של הקהלות היהודיות שברחבי רוסיה, שני נציגים לכל מחוז, על מנת לעבד תכנית כיצד לארגן את הקהלות, לפתור את בעית הרבנות, כלומר, אם תתקיים גם להבא משרת "הרב מטעם", וביחוד על התנאים שלפיהם הכיר הממשלה ברבנים הרוחניים. כמו כן עמדו להיות נדונות שאלות בדבר הדריים וישיבות יבעיות יהודיות חשובות אחרות.¹ בין גדולי הרבנים שהשתתפו היו: ר' חיים סולוביצ'יק, ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק, ר' איצ'ל'ה מפוניבז', ר' מלכיאל טגנבויס מלומזה, ר' יששכר בעריש גרויברט מבנדין, האדמו"ר מליובביטש, ר' חיים עוזר גרודזנסקי מוילנה ור' יהודה ליב צירלסון מקישינב. החפץ-חיים לא נסע בתחלה לאספה. אבל היה מיוצג בה על ידי ראש ישיבתו, הגאון ר' משה לנדינסקי, שנוכח שם בתור משקיף והריץ בכתב את חות דעתו. כידוע, בתקופה של המאות האחרונות התמסרו בני הישיבות במזרח אירופה כמעט כליל ללימוד התורה. הישיבות היו מוסדות-ההשתלמות היחידים לחנוך רבנים ובעלי-בתים לומדים. כפי הנראה, לרגלי המצב הבלתי בטוח של היהודים והיהדות חששו ראשי הישיבות מלהרשות לימודי חול בישיבות, מדאגה פן תדחוק "יפיפותו של יפת" את רגלי ההדור והנאצל שב"אהלי שם" והאם התורגת, "השכלה", תירש את מקומה של האם האמיתית — התורה. ובפרט שאלמלי הרשו זאת היו לרגלי זה הישיבות נעמדות תחת פקוחה של הממשלה, תחת השפעתה של שיטת-החינוך שלה על יסודה ומגמתה החמרניים. משום כך,

1. ועידות מסוג זה היו נקראות לפטרבורג מזמן לזמן. מאז שנת תקע"ד, עת הזמין אלכסנדר השני נציגים יהודיים כדי שממשלתו תאזין לדרישות והצעות היהודים, ביחוד בעלות אופי דתי, התקיימו אספות של ה"ראווינסקי קומיסיות" בשנות תר"ב, תרס"ו, הרל"ט ותרג"ד.

אוצר החכמה
13676

רבי יהודה ליב צירלסון

רבי מלכיאל צבי הלוי טונבוים

צעיר שהשתוקק לרכוש לו השכלה כללית לשם איזו מטרה שהיא, עשה זאת באופן פרטי, אך לא בזמן שהותו בישיבה, שוב חיפש רק שלמות הנפש ורכישת תורה ככל היותר, מבלי לחשוב כלל על תועלת חמרית.

כשלונם הטרגי של בתי המדרש המודרניים לרבנים שבוילנה, ורשה וויטומיר, הוסיף לחזק את שכנועם של גדולי הדור שלומדות ויראת שמים אמיתיות מסוגלות להיות רק לעתים נדירות מוקנות בצוואת עם השכלה כללית תחת קורת גג אחד² ובפרט בזמנים ובתנאים שבהם השכלה כללית הוותה מעין מותרות, כזכותם של יחידי סגולה בלבד.

2. „רק אלה שלמדו בישיבות והשתרשו מנעוריהם בתורה וביראת שמים והמיתו את עצמם באהלה של תורה בעסקם ובהוגם בה בגבורה מבלי לבקש תכלית, מהם שיצאו גדולי הדורות, רבנים, גאונים ומורי הוראה, והם היו לפאר ולברכה בישראל גם במילי דעלמא, בהנהגת קהלותיהם כראוי, אשר בהם ישראל יתפאר. כך היתה דרך הרבנות בישראל וכך היא תשאר בעזרה עד ביאת גודל צדק ב"ב. ומבלי למוד תורה ועמלה כראוי בכל כוחם

שמו

בשהותו פעם בגרודנה הופיעו בפני החפץ-חיים נציגים של תנועת „החדר המתוקן“. הם השתדלו לשכנעו בחשיבותו הרבה של מוסד מסוג זה. „מה הרעש אם לומדים מעט דקדוק? הלא הלכה מפורשת היא שיש לדקדק בקריאת שמע...“ — טענו. השיב להם החפץ-חיים אגב חיוך:

„אמנם כן, הדקדוק נחוץ הוא. אמנם כך כתוב: „הקורא את שמע צריך לדקדק באותיותיה“. אף על פי כן הלכה פסוקה היא שבדיעבד „קרא ולא דקדק יצא“. ואילו „דקדק ולא קרא“ לכל הדעות לא יצא“...

החפץ-חיים (שמסר נפשו לבנות ולהחזיק ישיבות ולהרביץ תורה) משהיה מבחין בחושו החריף ומבטו המרחיק ראות בסכנה, שוב לא נח ולא שקט, אלא היה מתריע ומעורר את מנהיגי ישראל האמיתיים לעמוד על המשמר. שוב לא היה נרתע מפני שום דבר. היה הופך מהפכן ובשעת הצורך אף היה דורש למסור את הנפש על קדוש השם ולהתיצב בגלוי נגד גזרותיה המתוכננות של הממשלה.

נקודת המחלוקת העיקרית שבאספה היתה בעית הרבנות, אם יאלץ רב בישראל שתמצא בידו נוסף לסמיכות לרבנות גם תעודה שהוא מושלם במדה מסוימת של השכלה רוסית. גזרה כזאת היתה מובילה באין מעצור להחדרת השכלה כללית לתוך הישיבות, כפי שדרשה הממשלה לנוכח הלשונותיהם ותכניהם של ה„משכילים“ דאז.

הדעות בין הרבנים-המנהיגים הצירים בשאלה זו היו מחולקות. גאון העולם ר' מאיר שמחה, נתמך על ידי זקן הגאונים ר' דוד פרידמן מקרלין (שהביע דעתו במכתב, היות ולרגל זקנותו המופלגת נבצר ממנו להופיע באופן אישי) והאדמו"ר ר' שמריהו נח שניאורסון מבוברויסק, דוקא דרש לחייב

ואונם אי אפשר בשום אופן שיצאו מהם רבנים ראויים להוראה ולנהל את קהלותיהם על טהרת הקודש.

והנסיון הראה בעליל עד כמה קלקלו והחריבו — „בתי המדרש לרבנים“ שנוסדו במדינות שונות — בכל הנוגע לתורה ויהדות. הרבנים שיצאו מבתי מדרש אלה היו מנוערים וריקנים מכל, ללא תורה וללא יראה...“ (מתוך קול-קורא של גדולי התורה בארץ ישראל, מיום כ"א שבט תשט"ז, נגד הנסיון של הקמת „בית מדרש לרבנים“ בירושלים. ראשון חתום על הכרוז הגאון מרן ר' יצחק זאב הלוי סולוביצ'יק, הגאב"ד דבריסק).

3. כדי להבהיר יותר את נקודות עמדתו של הגאון ר' דוד פרידמן במכתב, שעליו בעיקר הסתמך הגאון ר' מאיר שמחה הכהן במלחמתו זו, ואגב כדי להסביר, הלכה למעשה,

שמו

רבי דוד פרידמאן

רבי מאיר שניידה הכהן

כל רב להשתלם השתלמות מסוימת. ר' מאיר שמחה בדרשתו, שהתחילה באגדה וסיימה בהלכה, הוכיח, שהיות ואין איסור בלימוד רוסית, סבור הוא שלא יגרום זה לביטול תורה ולא יפריע ליראת שמים. נגד דעה זו נצבה אישיות לא קטנה מזו של גאון הדור ר' חיים מבריסק, נתמך על ידי האדמו"ר מליובביטש

את תשובתו של ר' ישמעאל לבן דמא. ראה ספר „עמק ברכה“. מהגאון ר' דוד פרידמן, אב"ד דקרלין (ירושלים, תרמ"א), מאמר ד':

„הנה הבבלי לא אסר כלל ללמד את בניו לשון המתהלך במדינה. אדרבה, לפי הנראה, יש בזה גם מצוה, כמו שמצוה ללמוד אומנות, וכמו שאמר רבי: בא"י לשון סורסי למה? או לשון הקודש או לשון יונית. וכן ר"י שם: בבבל לשון ארמי למה? כו'. הרי שמצוה ללמד לשון המדינה, עד שאמרו ע"ז בירושלמי: ובחרת בחיים — זו אומנות. והירושלמי שאוסר, לא קא אסר אלא משום מסירות, דזה היה בימיהם שהיו גוזרים על המצות והיו צריכים לקיים המצוה בסתר והמינים והמסורות שהיו מתלמידי אותו האיש היו רודפין את אחינו בני ישראל ומגליין מסתירין שלהם לרשות לזאת אסרו ללמד את בנו שפה נכריה, למען לא יוכל להתקרב לרשות והבנים הקטנים בעוד אין דעתם שלמה לא ידעו איך להשתמש בהתועדם לרשות ואולי יגידו איזה דברים שיגיע מהם גזק ליהודים או לכלל האומה, לכן אסרו זה עד שיגדלו ויהיו לאנשים וידעו איך להזהר. שלא אסרו רק ללמד את בניו, לא על למוד לעצמו. וכל זה היה חשש בזמנם, מה שאין כן בזמננו, עניינינו גלויים לעיני הרשות ואין לנו ממה להתפחד וכל עסקינו רק עם העמים אשר אנחנו בתוכם

שמח

ובכתב מאת החפץ-חיים. בקנאות ובעקשנות נלחם נגד הרצון לאכוף על המתעתדים לשמש ברבנות להשתלם בהשכלה כללית.

בהרגישו עצמו חלש מדי למשוך לצדו את גדולי הרבנים, הפציר ר' חיים בר' משה לנדינסקי שיסע מיד לביתו וישפיע על החפץ-חיים שיבוא מיד לאסיפה. וכך הוה...

החפץ-חיים, למרות חולשתו הגופנית וזקנותו, הופיע ושהה שם משך שבוע ימים.

משהבחין בתמהון שאפף את הנאספים לרגל הופעתו הפתאומית הקדים בפתח דבריו: „מהרתי לבוא הנה יען כי שמעתי שעומדים לנתח את אחותי... הלא כך אמר שלמה המלך: אנוור לחכמה אחותי את”...

אחר הביע את התנגדותו התריפה להצעת הממשלה, להטיל חובה על הרבנים להשתלם בלימודים חילוניים. בבכי ובתחנונים תבע שלא להסכים לשום פשרה בהצעה זו, המעמידה בסכנה את סמכות הרבנות וקיומה. לדוגמה הצביע

ובע"כ כשיגדל ילמד שפת בני נכר לצורך פרנסתו ולהבין תהלוכות המסחרים והמדות שלהם הנצרכות לחיי האדם... לכן בזמננו זה אין שום חשש איסור ללמד אפילו להבנים שפות המתהלכות בתבל וידעת דרכי החשבון ועוד למודים, תחת השגחת אנשים כשרים וי"ח ומשכילים, שידעו לחנך הנערים לפי דרכן...”

„ובמנחות, דף צ"ט, ע"ב: שאל בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל לר"י: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו שאלמד חכמת יוגית. קרא עליו המקרא הזה: לא ימוש.. והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה — היא שאלה אחרת ששאל על עצמו, שהיה צדיק וגדול, אם מותר לו ללמוד חכמת יוגית. אף שעל למוד אדם לעצמו לא גזרו, זהו דוקא באיש שאין תורתו אומנותו, כרשב"י וחבריו, שרוצה ללמוד להתפרנס מזה, לעשות זה אומנות, אין כאן איסור. מה שאין כן בן דמא, היה תורתו אומנתו ולא רצה ללמוד זה לאומנות, שלא היה רוצה לבטל מן התורה, שלא רצה להניח חיי עולם ולעסוק בחיי שעה, ואפשר שהיה עשיר גדול ולא חסר כלום, רק שואל שכיון שכבר למד את התורה כולה, אם מפטר עוד ממצות למוד התורה ויכול ללמוד חכמות חזוניות, וא"ל, דלמוד התורה לאדם כמוהו חיוב הוא ולא פטור”.

עיין „שו"ת זקן אהרן“, סי' כ"ה לר' אליהו הלוי (אחד מגדולי האחרונים בזמן מהר"א מורחי ומהר"י בי רב), שמצטט תשובת ר' ישמעאל לבן דמא ומחלק בין חכמת יוגית לבין עסק בחכמת המחקר, שלא מצינו שום מקום שאסרו חכמים ללמוד חכמת המחקר ושהגאונים והחכמים הראשונים נתעסקו בחכמה כרבנו סעדיה גאון ורבנו האי גאון וחכמים אחרים כאבן גבירול ור' יהודה הלוי ור' אברהם אבן עזרא והרמב"ם וחכמי כל דור ודור בנו מגדל לתלפיות לסכור פי דוברי עתק כנגד תורתנו הק', מקובל אצלנו

שמש

על הירידה הנוראה שחלה בקהלות ישראל בקשר למנוי שו"בים. לפנים בישראל. כשהתורה היתה חביבה על העם וההמון ידע להוקיר ולכבד את לומדיה, אזי עיקר העיקרים שדקדקו בו ביחס למנוי שו"ב היוו למדנותו ובקיאותו בהלכות שחיטה וטרפות, מומחיותו וידיעתו לאמן את ידיו. לאט לאט התחילו דורשים מהשו"ב שידע גם פרק בשירה וזמרה, כדי שיוכל לעבור לפני התיבה בימים הנוראים ולזמר בתנונות ושמחות של בני העיר. לדאבון לב רואים כיום, שעשו לחלוטין את הטפל עיקר ואת העיקר טפל. ברוב העיירות, העיקר מה שנדרש מהשו"ב הוא שיהיה קולו געים ושיצטיין בסלסולי חזנות, מבלי לשים לב כלל לידיעתו בתורה ומומחיותו בענייני שחיטה. אוי לאותה בושא ואוי לאותה כלימה! ובסיום אמר: "אם מחשים אנו כעת ונותנים יד לממשלה בגזירתה, שהרבנים יאלצו להתמשכל ולהשתלם במקצועות חילוניים, ומצאנו עון, חלילה! הסכנה גדולה שבמשך הזמן תהינה ידיעתו של הרב בתורה ולמדנותו לדבר שבטפל ולפעמים אף כמיותר ובעיקר יקפידו על בקיאותו בשפת המדינה ושפתותיו תהינה חלקות לדבר בלשון עלגים!..."

בדברים נלהבים ונלבבים ובדמעות התחנן לפני הנאספים לבל יסייעו בעקיפין לגרימת גזרות חדשות נגד לימוד התורה, שכבר רפה הוא בלאו הכי... לגמוקיו גודעה השפעה רבת משמעות.

לאחר ששהה שם ימים מספר ומשימתו הוכתרה בהצלחה, נסע בלוי' ר' משה לבקר את הגאון מדוינסק במלוננו. משפתח החפץ-חיים לדבר על מטרת בואו, העיר ר' מאיר שמחה בבדיחות דעת: "אל נא תצטער, התורה תשאר

שרבנו הקדוש היה בקי בכל חכמה ושמואל ירחינאה אמר: "נהירין לי שבילי זרקיע" והיה רופא טבעי.

ומה שכתב רש"י בפרשת אחרי מות: "ללכת בהם — שלא תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת התורה אלא ואלמד חכמת חכמי האומות" — ר"ל שלא יפרוש מלימוד התורה אחרי שכבר למד כל חכמתה, אלא ילמד החכמה ויקבע עתים לתורה. אך בסוף מסיים:

"אף על פי שהאמת שאני מנעתי התלמידים בזמננו זה תמיד מללמוד החכמה הזאת, מפני שנתמעטו הלבבות ונסתתמו מעינות החכמה ושמה יטה אדם לדברי הבאי, כמ"ש חכמים: "ד' מדות ביושבי לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונסה", ואמרו חכ"ל: "הזהרו בדבריכם שמה תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים", ואין לך גלות גדול מזמננו, שנתמעטה התורה ואין דורש. ומצינו שאפילו בחכמה המופלאה לא התירו להכנס לאדם, שלא יסו לבבו, וכמו שמצינו בד' שנכנסו לפרדס". יעו"ש.

תורה והרבנים ישארו רבנים" ובהסתמכו על מכתבו של ר' דוד'ל מקרלין אמר:
"אל לך להתנגד לדעתו של זקן הגאונים. מתוך שאינך מכהן ברבנות ובהתגורר
בעיירה קטנה הרי אינך בקי בהויות העולם הגדול ובדרישותיו".

ברם החפץ-חיים לא נתפעל כלל ובשלוה שאל את הגאון אם גם הוא
מנהל ישיבה. בציינו, כי רק מי שעומד במגע קרוב עם ישיבה מסוגל להרגיש
ולחזות מראש את הסכנה הצפונה בזה.

כדי למנוע ויכוח סוער יצא ר' מאיר שמחה את החדר (כך היתה דרכו).
החפץ-חיים יחד עם ר' משה חזרו על עקבם מבלי להפרד ממנו.
בדרך העיר החפץ-חיים לר' משה:

"הריני מתפעל ממדותיו הנעלות של ר' מאיר שמחה. בהיותו כהן הרי
עלול היה להתפס להקפדה חמורה ולפיכך יצא את החדר".
החפץ-חיים גם נהנה מאד מזה שאף הוא עזב בה בשעה את המקום.
הרי שניהם היו כהנים גדולים...

כפי שמספרים, הודיע אחרי כן גאון הדור ר' מאיר שמחה בפומבי,
להפתעת הכל, כי יהודי קטן קומה זה, תושב העיירה הקטנה... מרעיש את
העולם היהודי הגדול בדבריו הפשוטים, יותר משהרבנים הגדולים ביותר של
הערים הגדולות ביותר בעמקותם וחריפותם...

באספה זו נזרקה השאלה: "מה זה יהודי?", כלומר: כיצד מגדירה
היהדות המסורתית את המושג "יהודי" ומי הוא לאור השקפתה הראוי לשם
זה. הגדיר החפץ-חיים קצרות: "ליהודי נחשב כל מי שמודה שחובה לקיים
את כל התורה כולה, אף על פי שהוא עצמו אינו מקיים". מהרש"ב מליובביטש
היה היחידי בין הנאספים שהתנגד להגדרה זו ותבע לצמצם יותר את המסגרת.
עקביות הנהגתו הפשוטות של החפץ-חיים, שהיתה תמיד בלתי תלויה
במקום או בזמן, יש בה כדי להפתיע בשהותו או בפטרבורג נזקק פעם בשעת
ערבית מאוחרת לנייר כתיבה. החנויות כבר היו סגורות ובבית המלון במקרה
לא היה מצוי נייר. האדמו"ר מליובביטש, שהתכסן במקרה באותו בית מלון,
הושיט לו בחפץ לב את גליון הנייר שהיה דרוש לו. משאמר החפץ-חיים לשלם
לו תמורתו חיך האדמו"ר וסירב לקבל. לא נתפעל החפץ-חיים מאומה והשיב
לו מיז את הנייר ובשום אופן לא אבה לקחתו עד שהסכים האדמו"ר לקבל
בתמורתו את הפרוטות האחדות.

כשהגביר הנודע ר' זליג פרסיץ העיר בהשתוממותו לחפץ-חיים: "הרי
ידוע לך, רבי, שבעיני האדמו"ר מליובביטש אין שום ערך לשתי פרוטות?",

שנא

השיב לו החפץ-חיים: „משתי פרוטות של גזל עלול להוצר מלאך חבלה שבכחו להפוך על פניהן את כל חומותיה של פטרבורג!“.

עם זה ביאר החפץ-חיים את מאמר חז"ל: „אדם כי יקריב — מה אדם לא הקריב מן הגזל“, שהאדם בהליכותיו חייב לה' את בטוח מהחשש הרחוק ביותר של גזל, כשם שאדם הראשון, בהיותו יחידי בעולם, היה בטוח שחפציו נקיים מגזל. שכן תכופות אדם נותן משום שבוש הוא לסרב והרי זה עלול לגרום לחשש גזל. והיה החפץ-חיים מחושב תמיד עד מאד בגדריו וחששותיו ועקבי בדרכיו, משום „לא פלוג“.